

Amir Karić

Uređenje odnosa između države i religije u zemljama Evropske unije

Slučaj: Velika Britanija, Njemačka i Švedska

Rezime

U ovom radu se govori o načinu reguliranja odnosa između države i religije u zemljama EU, a posebno u tri njene članice: Velikoj Britaniji, Njemačkoj i Švedskoj. Govori se o tri dominantna modela: a) ugovor, b) državna religija i c) odvojenost; i tri principa, a) zaštita individualnih prava i religijske slobode, b) nenadležnost države u religijskim poslovima i neovisnost od religijskih vjerovanja, te c) selektivna saradnja između države i religijskih zajednica.

Ukazano je na specifične načine primjene načela religijske slobode i ostvarivanja religijskih prava u tri spomenute zemlje, kao što su pitanje prava na slobodne dane u školi ili na poslu tokom religijskih blagdana, zaštita od religijske diskriminacije itd.

Ključne riječi: EU, država, religija, religijska zajednica.

Uvod

NAJVEĆI TEORETIČARI DRUŠTVA XIX stoljeća, kakvi su Auguste Comte, Herbert Spencer, Emile Durkheim, Max Weber, Karl Marx i Sigmund Freud, vjerovali su da će važnost religije

povremeno slabiti i da će je industrijalizacija učiniti beznačajnom, a po nekima religija je trebala već u potpunosti nestati. Međutim, kao i u mnogo drugih slučajeva povijest se odvijala suprotno predviđanjima znanstvenika. Teorija sekularizacije, koja je bila duže vrijeme jedan od najvažnijih modela socioloških istraživanja, u posljednje vrijeme, prema nekim autorima, proživljava duboka osporavanja.¹ Tako će jedan od istaknutih teoretičara sekularizacije tokom 1960-ih, Piter L. Berger reći da je današnji svijet jednako religiozan kao što je uvijek i bio “a u nekim područjima čak i više nego ranije. Ovo znači da je čitava literatura koju su stvarali historičari i društveni naučnici... u suštini pogrešna.”²

Recentna istraživanja pokazuju punu relevantnost religijskog faktora u reguliranju međuljudskih odnosa, tim više i relevantnost pitanja uređenja odnosa države s religijom.

U ovom radu ponudili smo pregled osnovnih principa i modela uređenja međusobnih odnosa države i religije u evropskim zemljama, sa posebnim osvrtom na Veliku Britaniju, Njemačku i Švedsku.

Modeli i principi uređenja odnosa između države i religije

Svaka država EU na poseban je način regulirala odnose s religijom. Ipak, moguće je govoriti uslovno o tri modela.

Prvi je model “ugovora” (*concordat*). Primjerice, Portugal, Španija i Italija su tri “konkordat” države u kojima su odnosi s Katoličkom crkvom, kao većinskom religijom, regulirani konkordatom, odnosno ugovorom. Kasnije su ove države, putem ugovora, regulirale odnose i s drugim religijskim zajednicama. Njemačka je još jedna zemlja u kojoj su odnosi s religijom, odnosno crkvama (katoličkom i protestantskom) regulirani putem konkordata na nivou pokrajina (*Länder*), s tim da fundamentalna razlika u odnosu države i religije u Njemačkoj leži u činjenici da postoje religije koje su korporacije javnog prava i sve ostale, koje su korporacije privatnog prava.³

¹ Ronald Inglehart & Pippa Norris, *Sveto i svjetovno: religija i politika u svijetu*, Zagreb: Politička kultura, 2007., str. 17.

² Piter L. Berger et al., *Desekularizacija sveta*, Novi Sad: Mediterran publishing, 2008., str. 12.

³ Silvio Ferrari, “The Legal Dimension”, u: Brigitte Maréchal, Stefano Allievi, Felice

Drugi je model “državne religije”. Takvo uređenje među državama EU imaju Finska, Danska i Velika Britanija. Do 2000. godine i Švedska je imala takvo uređenje odnosa.⁴ Međutim, “postojanje državne religije ne znači da druge religije nemaju pristup različitim oblicima javne pomoći. U Danskoj i Velikoj Britaniji može se govoriti o djelimičnom ‘de facto’ priznanju manjinskih denominacija, uključujući islam, utemeljenom na kompleksu zakona i propisa u pogledu specifičnih socio-religijskih područja, kao što su obrazovanje, duševna pomoć itd.”⁵

Treći je model “odvojenosti” (*separation*), a tipičan primjer je Francuska. Iako se radi o “odvojenosti” države i religije, postoje mnogi oblici saradnje i pomoći, koju država upućuje crkvama za određene aktivnosti, a posebno subvencioniranje škola koje su u vlasništvu crkava, socijalni i humanitarni projekti koje provode crkve itd.⁶

Potrebno je istaknuti da, bez obzira na različite modele primijenjene u reguliranju te oblasti života, prisutna su tri principa na kojima se temelji uređenje tog pitanja.

Prvi princip je “zaštita individualnih prava i religijske slobode”. Zemlje EU potpisnice su jednog ili više dokumenata među kojima su: “Ugovor o građanskim i političkim pravima” (*Pact on Civil and Political Rights*), “Evropska konvencija o ljudskim pravima” (*European Convention on Human Rights*) i “Povelja o osnovnim pravima” (*Charter of Fundamental Rights*). Svi spomenuti dokumenti sadrže garancije o poštivanju slobode mišljenja, savjesti i religije, kao i pravo ispoljavanja, pojedinačno ili zajedno sa drugima, javno ili privatno, religije ili ubjeđenja, s jedino zakonskim ograničenjima nužnim da se zaštite osnovne vrijednosti, kao što su javni red, javni moral i zdravlje, prava drugih i osnovne slobode.

Dasseto, Jørgen Nielsen (ur.), *Muslims in the Enlarged Europe*, Leiden-Boston: Brill, 2003., str. 220.

⁴ Silvio Ferrari, “The Legal Dimension”, str. 221-222.

⁵ W. A. R. Shadid & P. S. Van Koningsveld, *Religious Freedom and the Position of Islam in Western Europe*, Kampen: Kok Pharos, 1995., str. 21.

⁶ W. A. R. Shadid & P. S. Van Koningsveld, *Religious Freedom...*, str. 21; Ovaj model se može, prema spomenutim autorima, dalje podijeliti u tri kategorije, i to: a) “potpuna indiferentnost”, što predstavlja uređenje u SAD; b) “neprijateljska razdvojenost”, model kakav je bio na snazi u zemljama bivšeg Sovjetskog saveza i drugim socijalističim zemljama kojima je na čelu bila komunistička partija; c) “tolerancija uz međusobno poštovanje” i takav slučaj je npr. u Francuskoj, Irskoj i Holandiji.

Ustavi svih zemalja EU sadrže najmanje po jednu odredbu koja štiti slobodu religije.⁷

Drugi princip je “nenadležnost države u religijskim poslovima i neovisnost od religijskih vjerovanja”, temeljem kojega država ne može intervenirati u poslovima religije. Katkada se ovaj princip naglašava u ustavu (npr. njemačkom ili italijanskom), a skoro uvijek se javlja u konkordatima potpisanim između države i pojedinih religijskih zajednica. Potrebno je naglasiti da se i u državama s državnom religijom ovaj princip poštuje kao posljedica općeg dostignuća slobode religije.⁸

Treći princip je “‘selektivna’ saradnja između države i religijskih zajednica”. U zemljama EU, bez obzira na to kojem modelu pripadaju, modelu ugovora (*concordat*), odvojenosti (*separation*) ili državne religije (*states’ religion*), saradnja između države i religijskih zajednica, u određenim aktivnostima, pravilo je, a ne izuzetak. Objašnjenje za takvo stanje može se tražiti u osnovnoj karakteristici postliberalne države da teži ostvariti saradnju sa svim socijalnim, nereligijskim i religijskim organizacijama.⁹

Različite načine reguliranja ovih pitanja ilustrirat ćemo primjerom “priznavanja vjerskih blagdana”, a u sljedećim poglavljima analizirat ćemo stanje u Velikoj Britaniji, Njemačkoj i Švedskoj, po osnovu nekoliko pitanja. Ovo pitanje podrazumijeva zahtjeve za odsustvo s posla ili škole u danima označenim kao vjerski blagdani/praznici za osobe koje pripadaju toj religiji. Pravo da imaju vrijeme za aktivnosti koje propisuje religija ili izostajanje s posla radi ispunjavanja vjerskih obaveza predstavlja sigurno dio prava i vjerskih sloboda. Problem se rješava na različite načine u različitim državama. U vezi s pravom na odsustvo tokom jednog dana, pojedine zemlje, kao Francuska naprimjer, ne prihvataju zahtjeve različitih vjerskih zajednica da se njihovim sljedbenicima omogući odsustvo s posla ili iz škole neki drugi dan osim nedjelje. Takav stav nadležnih vlasti uzrokuje određene tenzije kod adventista koji odbijaju raditi ili slati djecu u školu subotom. Neke zemlje, kao Italija ili Španija, do određene mjere, priznale su pravo jevrejima i adventistima da odsustvuju s posla ili iz škole, osim u onim slučajevima kada se osigurava minimum usluga ili proizvodnje. Holandija je genera-

⁷ Silvio Ferrari, “The Legal Dimension”, str. 226-227.

⁸ Ibid, str. 230.

⁹ Ibid, str. 232-233.

lizirala ovo pravo na način da je dozvoljeno svakom radniku da tokom sedmice odsustvuje s posla jedan dan kojeg sam preferira, neovisno o vjerskoj pripadnosti, jednostavno temeljem pisane obavijesti koju će dostaviti poslodavcu, a roditelji mogu djecu izuzeti s nastave kada je to neophodno za ispunjavanje religijskih obaveza. Sporazum između države i “Islamske komisije Španije” (*Comisión Islámica de España*) daje mogućnost muslimanima da odsustvuju s posla petkom od 13,30 do 14,30 sati, uz sporazum sa poslodavcem.¹⁰

Kada je riječ o drugim vjerskim blagdanima, npr. u Italiji je priznato pravo odsustva s posla i škole jevrejima, budistima i Jehovinim svjedocima. U Austriji takva mogućnost ne postoji. U Holandiji se ovo pitanje rješava u kontekstu kolektivnog ugovora o radu. U Njemačkoj zakonodavstvo pojedinih pokrajina dozvoljava da pripadnici određenih religija odsustvuju sa posla i iz škole. U ovom slučaju, zahtjevi muslimana se ne razlikuju od zahtjeva sljedbenika bilo koje druge religije.¹¹

Britanski model:

Državna religija

Strogo odvajanje religije i države nije izvršeno u Velikoj Britaniji. Poseban odnos između britanske države i Anglikanske crkve počeo je kada se Henri VIII proglasio poglavarom Anglikanske crkve (*Head of the Church of England*) 1531. godine. Takvo stanje se zadržalo sve do danas. Kraljica je poglavar Anglikanske crkve, te ima titulu čuvara vjere (*Defender of the Faith*), a istovremeno je poglavar države, bez obzira na to što se stvarne poluge odlučivanja nalaze u nadležnosti kanterberijskog biskupa, odnosno premijera. Ipak, kraljica imenuje nadbiskupe, biskupe i dekane katedrala, na prijedlog premijera. Štaviše, dva nadbiskupa i dvadeset i četiri biskupa su članovi Doma lordova i na taj način daju veliki doprinos radu Parlamenta, a istovremeno izravno sudjeluju u zakonodavstvu i politici države.¹²

¹⁰ Ibid, str. 246.

¹¹ Ibid, str. 247.

¹² Humayun Ansari, “The Legal Status of Muslims in the UK”, str. 259; Pred sami kraj posljednje decenije XX stoljeća formirana je “Kraljevska komisija” (*Royal Commission*) s ciljem da razmotri ulogu, funkcije i sastav Gornjeg doma Parlamenta Velike Britanije. Komisija je u Izvještaju pod naslovom “Dom za budućnost” predložila, između ostaloga, da dvadeset i šest mjesta bude rezervirano za britanske vjerske zajednice.

Anglikanska crkva, kao državna crkva, nije dobrovoljna organizacija čija su pravila stvar sporazuma njenih članova. Naprotiv, njeni propisi su dio pravnog sistema. Sve druge religijske organizacije su dobrovoljna udruženja sa svojim autonomnim pravilima. Iako država izravno ne finansira crkvu¹³, ona joj finansijski pomaže na različite načine, finansirajući u najvećoj mjeri 5000 crkvenih škola, pastoralne aktivnosti, dajući povlastice u pogledu poreza ili čak je oslobađajući od njih, kao i u obliku subvencija za konzervaciju spomenika i održavanje 40% objekata. Ipak, postojanje državne crkve ne znači da druge religijske zajednice, uključujući i islamsku, nemaju nikakv pristup različitim oblicima javne pomoći. Naprotiv, “može se govoriti o djelimičnom *de facto* priznanju manjinskih denominacija, utemeljenom na složenom setu zakona i propisa koji tretiraju etička i socio-religijska pitanja, kao što su obrazovanje, duševna briga, klanje stoke, personalno pravo itd. Ti zakoni i propisi rezultiraju otklanjanjem, koliko je to moguće, nejednakosti koja postoji između državne crkve i drugih konfesija (*confessions*) i religijskih zajednica.”¹⁴

Povezanost crkve i države prožima mnoge aspekte života. Primjerice, tu je zakon protiv bogohuljenja koji štiti samo kršćansku religiju. Zakoni o obrazovanju iz 1944. i 1988. godine propisivali su vjeronauku obaveznom, te obaveznost započinjanja školskoga dana zajedničkom

Za razliku od dotadašnje prakse, sva mjesta ne bi popunjavali biskupi Anglikanske crkve, nego bi, prema Izvještaju, pet od dvadeset i šest mjesta bilo određeno za nekršćanske vjerske zajednice. (Joel S. Fetzer & J. Christofer Soper, *Muslims and the State in Britain, France, and Germany*, New York: Cambridge University Press, 2005., str. 34).

¹³ Bužet Engleske crkve (*The Church of England*) za 2008. godinu iznosio je više od 1.000.000.000 funti, što iznosi 2.180.000.000 konvertibilnih maraka. (Vidi: <http://www.cofe.anglican.org/info/funding/index.html> (1.1.2009.).

¹⁴ Humayun Ansari, “The Legal Status of Muslims in the UK”, str. 260-262; U citiranom članku autor iznosi mišljenja da simboličke radnje, kakve su pjevanje “Bože spasi Kraljicu”, religijski rituali u javnim programima, kao što su Kraljevske sahrane (*Royal funerals*), Krunidbena Kraljevska vjenčanja (*Coronations Royal wedding*), Dan sjećanja (*Rememberance Day*), Otvaranje Parlamenta (*Opening of Parliament*) itd., mogu navoditi na mišljenje o Engleskoj kao kršćanskoj zemlji, a da se sljedbenici drugih religija ne smatraju u potpunosti Britancima. To je doprinijelo, u određenoj mjeri, predrasudama protiv manjinskih vjerskih zajednica, osnažujući predstavu da njihovi sljedbenici nisu stvarni Britanci i da zato ne mogu razumjeti Britaniju, njenu historiju i ljude, ili da zbog toga ne mogu dobiti ili prihvatiti određene poslove ili zbog toga mogu biti objekti sumnjičenja u vremenima političkih ili međunarodnih tenzija.

molitvom (kršćanskom). Na sudu se zakletve izriču nad Biblijom, a sjednice gradskih vijeća počinju molitvom. Pastori Anglikanske crkve imaju ovlasti vršiti vjenčanja koja su automatski zakonski priznata, bez potrebe odlaska mladenaca kod matičara. Katolička crkva i jevrejska zajednica su osigurale i za sebe da se zakonski priznaju vjenčanja u njihovim bogomoljama. Muslimanima nije dat isti status kao sljedbenicima spomenutih religija u ovom pogledu.¹⁵ Međutim, oni su imali koristi od distinktivnog statusa drugih manjinskih religija ili konfesija, a koji je došao kao rezultat njihovih napora, prije svih kveкера, rimokatolika i jevreja, da im se zakonom priznaju specifična prava. To se ostvaruje u nekoliko oblasti života: sloboda pristupanja univerzitetima bez religijske provjere, pa prema tome i pristup zanimanjima,¹⁶ sloboda da grade objekte za molitvu bez plaćanja taksi za te objekte, pravo da osnivaju i upravljaju svojim školama (iako muslimani nisu još ostvarili prava kao ostale manjinske religije da se škole finansiraju iz državnog budžeta kao što je slučaj sa školama Anglikanske crkve, rimokatoličke crkve i jevrejskim), pravo da imaju *halal* klaonice, pravo da prilikom zakletve na sudu koriste vlastitu religijsku knjigu, kao i to, iako nije zakonom regulirano a u praksi se poštuje, da škole i poslodavci dozvoljavaju sljedbenicima ovih manjinskih religija neplaćeno odsustvo sa posla povodom njihovih religijskih praznika.¹⁷

Njemački model:

Korporacije javnog prava i korporacije privatnog prava

Njemački Ustav garantira religijsku slobodu, slobodu uvjerenja i slobodu privatnog i javnog prakticiranja religije. Član 4. stav 1. Ustava glasi: “Sloboda vjerovanja i savjesti i sloboda izražavanja religijskog

¹⁵ Daniele Joly & Karima Imtiaz, “Muslims and Citizenship in the United Kingdom”, u: Remy Leveau, Khadija Mohsen-Finan and Chaterine Wihtol de Wenden (ur.), *New European Identity and Citizenship*, Aldershot: Ashgate, 2002., str. 118.

¹⁶ Sve do današnjih dana, Univerzitet Oxford smatra potrebnim da u svojim perspektivama naglasi da je pristup otvoren svima koji ispunjavaju akademske kriterije, bez obzira na religiju. (Vidi fusnotu 2 na str. 119 u: Daniele Joly & Karima Imtiaz, “Muslims and Citizenship in the United Kingdom”).

¹⁷ Daniele Joly & Karima Imtiaz, “Muslims and Citizenship in the United Kingdom”, str. 119.

ili filozofskog uvjerenja su nepovredivi”. Stav 2. glasi: “Zagarantirano je neometano prakticiranje religije”.¹⁸ Njemački federalni Ustavni sud smatra da te odredbe o spomenutim slobodama znače slobodu pojedinca da “uskлади svoj cjelokupan život s religijskim doktrinama svojih uvjerenja i da slijedi svoje unutarnje religijsko uvjerenje”. Također, Ustav sadrži zabranu bilo koje vrste diskriminacije na osnovi vjerovanja ili religijskih stavova, kao što utvrđuje odvajanje države i religije uz zabranu uspostavljanja državne crkve. Neutralnost države prema religiji podrazumijeva neidentificiranje s bilo kojom pojedinačnom religijom ili životnom filozofijom. Iako se ne može poricati utjecaj kršćanstva na karakter njemačkog društva, državi je zabranjeno da se reprezentira kao kršćanska zajednica. Zbog toga država ima obavezu nepristrasnog tretiranja islama kao i drugih religija i ideologija.¹⁹ Član 3. stav 3. Ustava definira da niko ne smije biti diskriminiran ili povlašten na osnovu svog religijskog vjerovanja.²⁰

Takvi su odnosi uspostavljeni radi mirne koegzistencije sljedbenika različitih religija i ideologija. Njemačka vlada se izjasnila da neće vršiti bilo koju vrstu utjecaja u svrhu asimilacije muslimana u većinsko društvo. Vlasti očekuju od muslimana da se prilagode pravilima demokratske procedure, da prihvate Ustav (*Basic Law*), a posebno načelo odvajanja države i religije, te da ne stvaraju muslimanski geto ili para-društvo. Integracija muslimana u njemačko društvo je poželjna, kao i sudjelovanje muslimana u društvenom i političkom životu Njemačke. Nasuprot integraciji, izolacija stvara nepovjerenje, predrasude i netoleranciju. Zbog toga su federalna vlada, pokrajinske vlasti i lokalne zajednice poduzele niz projekata radi integracije muslimana. Početna pozicija ovih projekata često nije religija, nego nacionalno porijeklo, maternji jezik ili strana kultura. Međutim, razmatrajući prve znakove segregacije i getoizacije, posebno u velikim gradovima, mnogi od tih projekata čini se da nisu imali velikog utjecaja.²¹

¹⁸ Mathias Rohe, “The Legal Treatment of Muslims in Germany”, u: Roberta Aluffi B.-P. & Giovanna Zincone (ur.), *The Legal Treatment of Islamic Minorities in Europe*, Leuven: Peters, 2004., str. 86.

¹⁹ Stefan Muckel, “Islam in Germany”, u: Ritchard Potz i Wolfgang Wieshaider (ur.), *Islam and the European Union*, Leuven-Paris-Dudley, MA: Peeters, 2004. str. 43.

²⁰ Mathias Rohe, “The Legal Treatment of Muslims in Germany”, str. 86.

²¹ Stefan Muckel, “Islam in Germany”, str. 44.

Njemački pravni sistem poznaje dvije kategorije sa različitim značenjima: religijska zajednica (*religious community*) i religijsko udruženje (*religious association*). Religijska udruženja se organiziraju po pravnim odredbama o građanskim udruženjima, prema njemačkom građanskom zakonu (*German Civil Code*). Na temelju tog zakona, oni postaju sposobni da vrše svoja zakonska prava. S druge strane, njemački Ustav iz 1949. godine sadrži nekoliko članova koji su preuzeti iz prethodnog "Vajmarskog" Ustava iz 1919. godine koji regulira status religijske zajednice kao "korporacije javnog prava" (*corporation by public law*). Religijske zajednice koje su postojale u vrijeme donošenja Ustava 1949. godine, odnosno nekoliko kršćanskih crkava, automatizmom su preuzele taj status. Ostale su mogle tražiti takav status. Do sada je takav status stekla samo Jevrejska zajednica. Nijedna muslimanska organizacija još uvijek nije ostvarila takav status. Vjerovatan razlog tome je što jedna zajednica treba postojati najmanje 30 godina, kako bi stekla uvjet za stjecanje statusa "korporacije javnog prava". Status "korporacije javnog prava" osigurava širok opseg prava, kao što su pravo na prikupljanje takse od članova zajednice, pravo nominiranja članova u vijeća javnih emitera itd. Tako opsežan nivo prava zahtijeva jasnu organizacionu strukturu, uključujući transparentne procedure za donošenje odluka i pouzdana tijela koja mogu autentično i autoritativno donositi odluke. Do sada, muslimani nisu ispunili spomenute uslove za stjecanje toga statusa.²² Ovaj status podrazumijeva da religijska zajednica ima stabilnu strukturu i članstvo tokom značajnog vremenskog razdoblja. Dodatno, Federalni Ustavni Sud je u svojoj odluci koja se odnosi na *Jehovine svjedoke*, artikulirao dodatni zahtjev koji nije izričito spomenut u Ustavu, da će aktivnosti svih religijskih zajednica koje teže da steknu status "korporacije javnog prava" biti podređene zakonu. Oni moraju garantirati da će poštovati zakone i da će svoju neovisnost koja im je dodijeljena upotrebljavati u skladu s ustavnim i drugim zakonskim odredbama. Štaviše, moraju dokazati da njihovo djelovanje neće biti prijetnja fundamentalnim ustavnim principima, kao što su principi demokratije ili vladavine prava itd.²³

²² Mathias Rohe, "The Legal Treatment of Muslims in Germany", str. 87-88.

²³ Stefan Muckel, "Islam in Germany", str. 46.

Švedski model:

Od državne religije do neutralnosti države

Historija Švedske, sve do posljednjih nekoliko decenija, može biti opisana kao historija etnički, kulturno, religijski i društveno izoliranog i homogenog društva. Neki od razloga za to su geografski položaj i klima Švedske, zbog čega nije bila posebno privlačna emigrantima i zbog toga je ostala relativno netaknutom od strane različitih evropskih populacionih kretanja.

Švedska nikada nije bila kolonizirana, niti je bila kolonijalna sila, iako je bila regionalna imperija u sjevernoj Evropi tokom 17. stoljeća. Od kraja 16. stoljeća zakonodavstvom se nastojalo zaštititi ovu zemlju od vanjskog utjecaja i unutarnjeg rascjepa, prije svega, uz pomoć veoma restriktivnih zakona, posebno u domenu religije. Ideja na kojoj je Švedska izgrađivana glasila je: "Jedna nacija, jedan narod, jedna religija".²⁴

Godine 1593. Luteranski sinod je objavio da je Evangelistička luteranska crkva državna crkva Švedske. Odlučeno je da bi Švedska i društveni život u njoj trebalo da budu utemeljeni na evangelističko-luteranskoj osnovi. Jedinstvo vjere smatrano je temeljem stabilnog društva. Luteranska religijska ideologija smatrana je vezivnim tkivom koje drži naciju ujedinjenom. U Uputstvu Vlade (*Instrument of Government*) iz 1634. godine kaže se: "Jedinstvo u religiji i ispravna služba Božija su najsnažniji temelji za ispravnu, jednoglasnu i trajnu vlast".²⁵

Vjersko jedinstvo smatrano je apsolutnom pretpostavkom prosperiteta naroda i dobre kraljevske vlade, a drugi religijski sistemi

²⁴ Åke Sander, "The Status of Muslim Communities in Sweden", u: Gerd Nonneman, Tim Niblock, Bogdan Szajkowski (ur.), *Muslim Communities in the New Europe*, Berkshire, Ithaca Press, 1996., str. 272. Ovaj autor naglašava da i nakon zakonskih promjena i snažnog zaokreta u pogledu proklamiranja slobode religije kao i multikulturalizma, "bez obzira na to što mnogi Šveđani žele misliti, ove stare ideje o religijskoj homogenosti do danas vrše utjecaj. Uprkos modernizaciji posljednjih decenija i uprkos činjenici da Šveđani uopće ne idu u crkvu u velikom broju, švedska kultura i obrasci mišljenja i života još su zasićeni tradicionalnim švedskim protestantskim kršćanskim mišljenjem, obrascima i stavovima. Nema sumnje da ove ideje jedinstva, asimilacije i homogenosti, uprkos velikoj zvaničnoj frazeologiji o suprotnome, još su ideali većine Šveđana, uključujući većinu političara (*most politicians*) i državne administracije.", (Isto, str. 273).

²⁵ *Muslims in Sweden*, http://www.emz-berlin.de/projekte/pdf/Muslims_in_Schveden.pdf (17.9.2007.);

prijetnjom religijskom jedinstvu, pa, prema tome, i samoj naciji.²⁶ U ustavnom aktu iz 1665. godine prakticiranje bilo koje druge religije osim evangelističkog luteranizma bilo je zabranjeno. Da bi se neko smatrao švedskim građaninom, morao je biti član zvanično priznate švedske državne crkve. Svaki apostat (otpadnik), po definiciji, nije više bio Šveđanin i mogao je biti, poslije drugih kazni, protjeran iz zemlje. Rimokatolici, jevreji i muslimani su iskusili takvu sudbinu tokom 17. stoljeća. Prisilno pokrštavanje malobrojnih muslimana organizirano je 1672. i 1695. godine.²⁷

U Ediktu tolerancije iz 1781. godine katolici i jevreji dobili su ograničenu vjersku slobodu. U kasnijem vremenu je nastavljena liberalizacija. U Zakonu iz 1809. godine kaže se da bi kralj trebalo da zaštiti slobodu vjerovanja i da ne prisiljava nikoga da slijedi određenu vjersku tradiciju, dokle god to ne šteti društvu. Međutim, tek je 1860. godine podignuta zabrana napuštanja švedske luteranske državne crkve. Socijaldemokratska stranka je snažno nastojala da potisne snagu *Švedske crkve*. Zakon o slobodi religije (*The Religious Liberty Act*), usvojen tek 1951. godine, a stupio na snagu 1. januara 1952. godine, garantirao je slobodu od religije (*freedom from religion*).²⁸ Sloboda vjere uključena je u švedski Ustav 1974. godine, a 1976. godine Švedska je ratificirala Deklaraciju o građanskim i političkim pravima UN-a iz 1966. godine. Vjerska sloboda je dalje ojačana 1995. godine, kada je u švedsko zakonodavstvo integrirana Evropska konvencija o ljudskim pravima.²⁹ Nakon provedenih, već spomenutih, reformi, koncept Švedske je podrazumijevao zajednički jezik, građanska prava, egalitarizam i blagostanje. Ove vrijednosti su konstituirale ono što je postalo poznato kao *švedski model*.³⁰

²⁶ Danas, prema istraživanjima koja su uradili Pippa Norris s Harvarda i Ronald Inglehart sa Univerziteta Michigan, 85% stanovnika Švedske izjašnjava se kao ateisti. (Vidi: *Preporodov Journal*, KDBH "Preporod", Zagreb, lipanj/rujan 2007., str. 67).

²⁷ *Muslims in Sweden*, homepage.

²⁸ Åke Sander, "The Status of Muslim Communities in Sweden", str. 272-273.

²⁹ *Muslims in Sweden*, homepage.

³⁰ Jan Hjärpe, "Political Islam in Sweden: Integration and Deterrence", u: Azza Karam ur., *Transnational Political Islam: Religion, Ideology and Power*, London-Sterling, Virginia, 2004., str. 61.

Švedska je prihvatila multikulturalizam kao zvaničan model uređenja odnosa polovinom sedamdesetih godina XX stoljeća.³¹ To normativno podrazumijeva da su svi Šveđani jednaki, imigranti, kao i oni koji to nisu, i da imaju punu slobodu (kulturnog) izbora, te da se odnosi između svih društvenih grupa zasnivaju na saradnji (*partnership*) i solidarnosti. Istovremeno, kako je ovaj politički proces tekao, Švedski savjet slobodnih crkava je dobio širi mandat, što je podrazumijevalo uključivanje nekršćanskih grupa. Zbog toga je 1974. godine Savjet promijenio naziv u Komisiju za državnu pomoć religijskim zajednicama.³² Ova politika je imala tri cilja. Prvi, puna jednakost između Šveđana i useljenika; drugi, sloboda kulturnog izbora za useljenike; i, treći, saradnja i solidarnost između švedske većine i etničkih manjina.³³ Politička ljevica je bila snažna od sredine 1960-ih, kada je postojala alijansa između intelektualaca i vlasti. Međunarodna solidarnost, feminizam, jednakost i slične teme bile su agenda političke elite. Između ostaloga, takva klima je dovela do bitnih promjena u kurikulumu javnih škola, pa je, između ostaloga, došlo do promjene po kojoj se, umjesto kršćanskog vjeronauka, predaje nastava komparativne religije, na način kritičkog, a

³¹ Proklamacija multikulturalizma od strane vlasti ne znači istovremeno saživljavanje švedske nacije s ovom idejom i njeno potpuno prihvatanje. Tako Markus M. L. Crepaz kaže da, ako multikulturalizam znači priznavanje, zaštitu i aktivnu podršku manjinskim tradicijama i običajima od strane domaće države, u tom slučaju ne može se reći da je švedsko društvo primjer multikulturalnosti. U istraživanjima provedenim 1995. godine 80% Šveđana su mislili da se imigranti trebaju prilagoditi švedskom društvu, prije nego da sačuvaju svoje tradicije. Osam godina kasnije, 2003. godine taj broj je opao na 66%. Također, 1995. godine 60% ispitanika su vjerovali da postati Šveđanin u punom smislu podrazumijeva da imigranti "moraju potpuno apsorbirati švedske običaje i tradiciju." Godine 2003. ispitanici su pokazali viši nivo tolerancije, tako da je procenat sa 60% spao na 51%. Istina, u Njemačkoj je istovremeno zabilježena suprotna tendencija. Prvobitno, 1995. godine, 48 % Nijemaca su bili mišljenja da se imigranti trebaju prilagoditi, a 2003. godine taj broj je porastao na 64%. (Vidi: Markus M. L. Crepaz, *Trust beyond Border-Immigration, the Welfare State, and Identity in Modern Societies*, The University of Michigan Press, USA, 2008., str. 234-235).

³² Jonas Otterbeck, "The Legal Status of Islamic Minorities in Sweden", u: *The Legal Treatment of Islamic Minorities in Europe*, ur. Roberta Aluffi B.-P. & Giovanna Zincone, Peters, 2004., str. 235.

³³ Jørgen S. Nielsen, *Muslims in Western Europe*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1995. 2. izdanje, str. 82; Jonas Otterbeck, *The Depiction of Islam in Sweden: An Historical Overview*, <http://www.islamawareness.net/Europe/Sweden/depiction.html> (12.12.2005).

ne normativnog pristupa, odnosno, umjesto kršćanskog vjeronauka, u nastavni program je unesena nauka o kršćanstvu i drugim religijama.³⁴

Švedska je bila izrazito centralizirana zemlja. U posljednjih nekoliko decenija došlo je do stanovite decentralizacije, tako da je država podijeljena u 290 općina i 21 okrug (*county*). Okruzi su produžena ruka centralne vlasti i treba da koordiniraju aktivnosti koje su od interesa za više od jedne općine, kao što su zaštita okoline i javni saobraćaj.³⁵

Kada je riječ o religijskim poslovima, Švedska crkva je organizirana u trinaest biskupija i malo više od 2.500 parohija. U većini općina, lokalne parohije Švedske crkve vode brigu o grobljima. Religijske organizacije imaju stanovitu društvenu ulogu, odnosno bitno sudjeluju u civilnom životu. Religijske organizacije Švedske crkve i drugih crkava, imaju programe socijalne i ekonomske pomoći, edukacije i dr. U domenu političkog života Švedske, aktivna je Kršćanska demokratska stranka, koja je formirana 1964. godine i dobija između 4% i 12% glasova na nacionalnim izborima. Također, većina stranaka na nacionalnom nivou imaju svoje kršćanske suborganizacije. Dvadeset i pet procenata izabranih zastupnika u parlamentu bili su angažirani u takvim ograncima krajem 1990-ih godina. Najutjecajnija je Liga kršćanskih socijalista, kao ogranak Socijaldemokratske stranke, koja je formirana 1929. godine.³⁶

Sa dolaskom prvog vala useljenika u Švedsku početkom 1960-ih godina, vlasti su pristupile izmjenama propisa u pogledu stjecanja državljanstva. Već 1963. godine u vodičima za stjecanje državljanstva (*citizenship guidelines*) isticano je da je uvjet za to sposobnost da se švedski jezik govori i razumije. Istovremeno je istaknuta neophodnost odricanja od ranijeg državljanstva. Propisi su ponovo mijenjani 1980. godine i tada je rečeno da je uvjet za dobijanje državljanstva dobro poznavanje jezika. Tokom 1990-ih godina ponovo je povedena diskusija o propisima o imigraciji, a najviše se govorilo o mogućnosti da se dozvoli ili ne dozvoli dvojno državljanstvo. Reformom iz 1976. godine useljenicima je omogućeno da, već nakon tri godine rezidentnosti, imaju aktivno pravo glasa na izborima i da budu kandidirani na lokalnim izborima.³⁷

³⁴ <http://www.islamawareness.net/Europe/Sweden/depiction.html> (12. 12. 2005); Jonas Otterbeck, "The Legal Status ...", str. 235.

³⁵ Jonnas Otterbeck, "The Legal Status...", str. 233.

³⁶ Jonnas Otterbeck, "The Legal Status...", str. 234.

³⁷ Anne Sofie Roald, "From People's Home" to "Multiculturalism": Muslims in Swe-

Do 1964. godine finansijsku podršku države imala je jedino Luterska državna crkva. Tada su počeli pregovori o dodjeli takve podrške i drugim religijskim zajednicama. Neovisne Kršćanske kongregacije dobile su pomoć prvi put 1971. godine. Međutim, sve do 1974. godine, u sistem državne pomoći nisu bile uključene nekršćanske religijske zajednice, kada su “Ujedinjene islamske organizacije u Švedskoj” dobile državni *grant*. Sada tri muslimanske konfederacije imaju pravo na državnu pomoć. To je “Islamsko vijeće za saradnju”, “Vijeće švedskih muslimana” kojeg su osnovali 1990. godine useljenici prve generacije, Arapi i Turci, članovi i simpatizeri pokreta Muslimanska braća (*El-ihvan el-muslimun*) i Mili Goruš (*Milli Görüş*), te “Švedsko islamsko vijeće”. Druge organizacije, uključujući i Šije, aplicirali su za dobijanje istog statusa. Dakako, nisu sve organizacije obuhvaćene spomenutim trima konfederacijama. Neke su željele zadržati svoju nezavisnost, smatrajući da su konfederacije suviše centralizirane.³⁸

Zaključak

Iz naprijed izloženog može se zaključiti da religija ima stanovitu društvenu ulogu u zemljama članicama EU.

Evropska unija je ostavila u nadležnost svakoj članici pojedinačno da uređuje odnos države i religije. Bez obzira na principe, među kojima je i zabrana diskriminacije na vjerskoj osnovi, evidentno je da status svih religija u pojedinim zemljama nije isti, odnosno pojedine religije su zakonom privilegirane u odnosu na druge. Takav je slučaj sa religijskim zajednicama u dvije države koje su bile u fokusu ovog istraživanja: Anglikanska crkva je državna crkva u Velikoj Britaniji, a u Njemačkoj su Katolička crkva, Protestantske crkve i Jevrejska zajednica korporacije javnog prava, a sve ostale religije su organizirane kao korporacije privatnog prava. Ipak, bez obzira na specifične razlike u pojedinim državama, obezbijeđen je širok opseg prava koje uživaju sve religije u EU ♦

den”, u: *Muslims in the West*, ur. Yvonne Yazbeck Haddad, Oxford, 2002., str. 103-104; Jørgen S. Nielsen, *Muslims...*, str. 82.

³⁸ Anne Sofie Roald, “From People’s Home” to “Multiculturalism”: Muslims in Sweden”, str. 108.

Amir Karić

**Regulation of relationship between state
and religion in the EU countries**

Case: Great Britain, Germany and Sweden

Summary

This paper deals with how to regulate relationship between state and religion in the EU countries, especially in three of its members: Great Britain, Germany and Sweden. It is dealt with the three dominant models: a) the contract, b) the state religion and c) separation, and the three principles, a) the protection of individual rights and religious freedom, b) lack of jurisdiction of the state in religious affairs and independence of religious beliefs, and c) selective cooperation between state and religious communities.

This paper is pointing out specific ways of the principle of religious freedom application and the realization of religious rights in the three countries, such as the rights to free days at school or at work during religious holidays, protection against religious discrimination, etc.
Keywords: EU, state, religion, religious communities.

(Translated by Author)

LITERATURA:

1. **Aluffi B. P., Roberta/ Zincone, Giovanna** (ur.) (2004.) *The Legal Treatment of Islamic Minorities in Europe*, Leuven: Peeters.
2. **Berger, Piter L.** (2008.) *Desekularizacija sveta*, Novi Sad: Mediterran Publishing.
3. **Crepez, Markus M. L.** (2008.) *Trust beyond Border-Immigration, the Welfare State, and Identity in Modern Societies*, The University of Michigan Press, USA.
4. **Fetzer, Joel S./Soper, J. Christopher** (2005.) *Muslims and the State in Britai, France, and Germany*, Cambridge: Cambridge University Press.
5. **Haddad, Yvonne Yazbeck/Smith, Jane I.** (ur.) (2002.) *Muslim Minorities in the West: Visible and Invisible*, Walnut Creek-Lanham-New York-Oxford: Altamira Press.
6. **Hunter, Shireen T.** (ur.) (2002.) *Islam, Europe's second Rreligion: the new social, cultural, and political landscape*, Westport CT.: Praeger Publishers.
7. **Inglehart, Ronald/Norris, Pippa** (2007.) *Sveto i svjetovno: religija i politika u svijetu*, Zagreb: Politička kultura.

8. **Karam, Azza** (ur.) (2004.) *Transnational Political Islam: Religion, Ideology and Power*, London: Pluto Press.
9. **Leveau, Remy...** et al. (ur.) (2002.) *New European Identity and Citizenship*, Aldershot: Ashgate.
10. **Marechal, Brigitte...** et al. (ur.) (2003.) *Muslims in the Enlarged Europe: Religion and Society*, Leiden-Boston: Brill.
11. **Nielsen, Jorgen S.** (ur.) (1992.) *Muslims in Western Europe*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
12. **Nonneman, Gerd/Niblock, Tim/Szajkowski, Bogdan**, (ur.) (1996.) *Muslim Communities in the New Europe*, London: Ithaca Press.
13. **Potz, Richard & Wieshaider, Wolfgang** (ur.) (2004.) *Islam and the European Union*, Leuven-Paris-Dudlay: Peeters.
14. **Shadid, W. A. R./ van Koningsveld, P. S.** (ur.) (1995.) *Religious Freedom and the Position of Islam in Western Europe*, Kampen: Kok Pharos.